

Ρωμιοί και Ραγιάδες των χριστιανικών κοινοτήτων επί
Τουρκοκρατίας
Δημήτρης Καλαντζής

Η συνέχεια του ελληνισμού από την Αρχαιότητα μέχρι το Βυζάντιο και από το Βυζάντιο έως το Σύγχρονο Έθνος / Κράτος ήταν μία πραγματική σπαζοκεφαλιά για τους πρώτους Έλληνες, που κλήθηκαν να γράψουν ιστορία. Ακόμα και ο «εθνικός ιστορικός» μας Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, αναγκάστηκε να καταφύγει σε μεταφυσικές έννοιες, όπως τη «Θεία Πρόνοια», για να υποστηρίξει ότι οι Αρχαίοι Έλληνες επιβίωσαν ατόφιοι και καθαροί 2000 χρόνια μέχρι τις ημέρες του. Οι συγγραφείς των σχολικών βιβλίων, προτίμησαν να κατακερματίσουν την ιστορία μας σε «Αρχαία Ελλάδα», «Βυζάντιο» και «Επανάσταση του 1821», αφήνοντας το ενδιάμεσο διάστημα στην ανυπαρξία. Οι μαθητές μάθαιναν για την ιστορία του Περικλή, του Μεγάλου Αλεξάνδρου και ξαφνικά μεταφέρονταν στο υπέρλαμπρο παλάτι του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου (σλαβικής κατάγωγής, για την ακρίβεια), ενώ στη συνέχεια έβρισκαν τους εαυτούς τους να διαβάζουν για τη Φιλική Εταιρεία και τον Κολοκοτρώνη, που κατάρπωσαν τους Τούρκους και απελευθέρωσαν το Έθνος... Ποιο όμως ήταν

αυτό το Έθνος; Ποιοι ήταν οι κάτοικοι της Ελλάδας από το 146 π.Χ. που ο ελλαδικός χώρος κατακτήθηκε από τους Ρωμαίους, μέχρι την επανάσταση του 1821;

του Δημήτρη Καλαντζή

Για να είμαστε δίκαιοι, σε κάθε εθνοκατασκευή, απαιτούνται ιδρυτικοί μύθοι. Όλοι οι λαοί που έγιναν κράτη από τον 18^ο αιώνα (οπότε δημιουργήθηκε η έννοια του έθνους / κράτους), χρειάστηκε να φωτίσουν κάποια **ενοποιητικά στοιχεία** του παρελθόντος και να σκιάσουν όσα τους χώριζαν, ώστε να αισθανθούν ότι έχουν κάποιο **κοινό παρελθόν** και να παλέψουν για το μέλλον. Το ίδιο έγινε και στην Ελλάδα. Οι ασυνέχειες, ίσως ακόμα και η «Θεία Πρόνοια» του Παπαρρηγόπουλου, ήταν αναγκαία στοιχεία για να νιώσει η σύγχρονη Ελλάδα διακριτή από τους γείτονές της και δυνατή για να ζήσει και να μεγαλώσει. Οι εποχές όμως αυτές πέρασαν και τώρα, κοντά στον εορτασμό των διακοσίων χρόνων από την επανάσταση του 1821, μπορούμε να κάνουμε πράξη την προτροπή του Διονυσίου Σολωμού και να πούμε ότι **«το έθνος θα πρέπει να θεωρεί εθνικό, ό,τι είναι αληθές»**.

Αληθές λοιπόν είναι ότι από αυτόν τον τόπο πέρασαν πολλοί κατάκτητές, που έμειναν ή έφυγαν. Αληθές είναι επίσης ότι δεν υπήρχε «ελληνική εθνική συνείδηση» για περισσότερους από 15 αιώνες. Αληθές όμως είναι και ότι η Ελλάδα κατάφερε να διατηρήσει το μοναδικό της στίγμα στον κόσμο χάρη σε δύο στοιχεία: στην **ελληνική γλώσσα**, που είχε γράψει ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής, ο Ευριπίδης, ο Πλάτωνας και πολλοί ακόμα, όπως και από το γεγονός ότι **ο Ανατολικός Χριστιανισμός** “υπο-κλίθηκε” σε αυτή την γλώσσα και **την έκανε λόγο της εκκλησίας του**. Χωρίς την ελληνική γλώσσα και χωρίς την υιοθέτησή της από τον Χριστιανισμό δεν θα υπήρχε κανένα πραγματικό ενοποιητικό στοιχείο που θα μπορούσε να στηρίξει τη συνέχεια του ελληνικού στοιχείου δια μέσου των αιώνων.

Σε αυτή την ανάρτηση θα σταθούμε στην εποχή της **Τουρκοκρατίας**. «Στων Ελλήνων τις Κοινότητες», όπως έχουμε συνηθίσει να τις λέμε (χάρη και στο τραγούδι του Σαββόπουλου), που στην πραγματικότητα όμως ήταν **«των χριστιανών οι κοινότητες»**. Θα σας ταξιδέψουμε μερικούς αιώνες πριν το σήμερα, όταν στα εδάφη της Ελλάδας βασίλευε η πείνα, η φτώχεια και η εξαθλίωση. Όταν στον τόπο μας ζούσαν πολύ φοβισμένοι άνθρωποι, αφού δεν υπήρχαν νόμοι και γραπτό δίκαιο, παρά μόνο η αυθαιρεσία της (ράθυμης και διεφθαρμένης) Οθωμανικής Διοίκησης...

Στον ελλαδικό χώρο επί Τουρκοκρατίας υπήρχε ένα **μωσαϊκό γλωσσών, διαλέκτων, θρησκειών και πολιτισμικών ταυτοτήτων**. Οι ορθόδοξοι χριστιανοί συνυπήρχαν με τους μουσουλμάνους αλλά και πολλούς – σε σχέση με σήμερα – **Εβραίους**. Οι μουσουλμάνοι ήταν εξισλαμισμένοι χριστιανοί και πολλοί μιλούσαν ελληνικά, κάποιοι ήταν «κονιάρηδες» και «χαλντούπηδες» (Τούρκοι μετανάστες από την Μικρά Ασία) ή εξισλαμισμένοι Αλβανοί. Τους **Αλβανούς** είχαν φέρει οι Φράγκοι Δούκες της Αθήνας σε μία προσπάθεια να αυξήσουν τα εργατικά χέρια και τους πολεμιστές της ερημωμένης ηγεμονίας τους. Οι Αλβανοί δεν σταμάτησαν όμως να μεταναστεύουν προς το Νότο ούτε επί Τουρκοκρατίας, εποικώντας κυρίως άγονες περιοχές, ανασύροντάς τες από την αφάνεια. Η Ύδρα και οι Σπέτσες είναι χαρακτηριστικές περιπτώσεις της δυναμικής αυτών των μεταναστεύσεων. Στα ορεινά υπήρχαν οι **Βλάχοι**, απόγονοι των δημιουργών της Μεγάλης Βλαχίας των Βυζαντινών χρόνων. Στα νησιά του Αιγαίου και ιδιαίτερα στις Κυκλάδες ζούσαν «**Δυτικοί**», δηλαδή καθολικοί που έτρεφαν μάλλον περιφρόνηση για τους γύρω τους «Ανατολικούς» συμπατριώτες.

Στη σημερινή ελλαδική γεωγραφική ενότητα, ακούγονταν τότε **ελληνικά, τουρκικά, αλβανικά, βλάχικα, ισπανοεβραϊκά και «βουλγαρικά» (σλαβόνικα)**. Τζαμιά, χριστιανικοί ναοί και συναγωγές συνυπήρχαν,

όπως συνυπήρχαν και διαφορετικοί τρόποι ζωής, κανόνες συμπεριφοράς και πολιτισμικές παραδόσεις. Το κράτος των Σουλτάνων ήταν πολυεθνικό.

Η Οθωμανική αυτοκρατορία χώριζε τους υπηκόους της σε τρεις θρησκευτικές κατηγορίες, με βάση τις οποίες παρείχε κοινωνικά δικαιώματα. Η θρησκευτική κοινότητα (μιλέτι) των **μουσουλμάνων** ήταν η προνομιούχα και ακολουθούσαν οι θρησκευτικές κοινότητες των **Εβραίων** και των **«Ρουμ»** (Ρωμαίων) χριστιανών, για την οποία αρμόδιος ήταν ο Πατριάρχης.

Η **εκκλησία** των «Ρουμ» (Ρωμαίων) ήταν ένας διοικητικός μηχανισμός αυστηρά ιεραρχημένος, με δικαίωμα φορολόγησης των πιστών, με δικαστικά προνόμια και με οργανωτική αυτονομία. Ήταν μία εξουσία «παρά τω Σουλτάνω». Ας μην ξεχνάμε ότι το πρώτο πράγμα που έκανε ο **Μωάμεθ ο Πορθητής**, όταν κατέκτησε την Κωνσταντινούπολη, ήταν να αναβαθμίσει το ρόλο του Πατριάρχη και να ενθρονίσει σε αυτή τη θέση τον **Γεώργιο Σχολάριο (Γεννάδιο τον Β')**, έναν από τους φανατικούς πολέμιους της ένωσης της ανατολικής εκκλησίας με τη δυτική. Ήταν από εκείνους, που έλεγαν ότι **«είναι καλύτερο για τους Ρωμιούς το τούρκικο φέσι παρά η παπική τιάρα»**.

Οι χριστιανοί υπήκοοι του σουλτάνου ονόμαζαν τους εαυτούς τους **Ρωμαίους (Ρουμ)** αλλά οι μουσουλμάνοι τους αποκαλούσαν περιπαικτικά και **«ραγιάδες»**. Στα Τούρκικα «ραγιάς» είναι το κοπάδι, η αγέλη και,

εφόσον οι χριστιανοί αναγνώριζαν για αρχή τους έναν ποιμένα (τον Πατριάρχη), άρα τους ταίριαζε να αποκαλούνταν κοπάδι, σύμφωνα με τη λογική των μουσουλμάνων. Οι Ρωμιοί χρησιμοποιούσαν κυρίως τη γλώσσα που άκουγαν στις εκκλησίες, δηλαδή την ελληνιστική κοινή. **Η έννοια «Έλληνας» είχε κακοποιηθεί τόσο στα Βυζαντινά χρόνια, που δεν εξέφραζε τους «Ρωμιούς» υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στα αυτιά τους ακόμα αντηχούσε ως χαρακτηρισμός άπιστων παγανιστών.** Μόνο κάποιο λόγιοι των ύστερων βυζαντινών χρόνων είχαν ανασύρει την έννοια «Έλληνας», ουσιαστικά στις παραμονές της πτώσης του Βυζαντίου, τον 14ο αιώνα, για να χαθεί και πάλι στους αιώνες μέχρι τον Νεοελληνικό Διαφωτισμό, που ακολούθησε τον ευρωπαϊκό. Η επανεμφάνιση του ονόματος, σηματοδότησε την ωρίμανση του φαινομένου που συνοπτικά ονομάζουμε **«νέο ελληνισμό»** και ενοποίησε το πολυποίκιλο μωσαϊκό των Ρωμιών στην κατεύθυνση της επαναστατικής επιβολής του ελληνικού κράτους. Ας επιστρέψουμε όμως στα χρόνια της βαθιάς Τουρκοκρατίας και των χριστιανικών κοινοτήτων...

Η συγκρότηση κοινοτήτων είναι το αποτέλεσμα της επιθυμίας του ανθρώπου να διατηρεί ένα καταφύγιο ασφάλειας και αλληλεγγύης σε ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον και να ικανοποιεί την ανάγκη του να λαμβά-

νει μέρος στο κοινωνικό παιχνίδι των συλλογικών διαχωρισμών και διακρίσεων .

Στον ελλαδικό χώρο, οι κοινότητες υπήρξαν κορυφαίο ιστορικό μόρφωμα την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ως σημείο αναφοράς και συσπείρωσης του χριστιανικού στοιχείου. Η μελέτη των χριστιανικών κοινοτήτων επί Τουρκοκρατίας δεν μας επιτρέπει να κάνουμε λόγο για ενιαίο και ομοιόμορφο σύστημα αυτοδιοίκησης αλλά για πολλά μορφώματα, που ποίκιλλαν ανάλογα με το εάν μία περιοχή είχε υποταχθεί με αντίσταση ή όχι, πότε είχε υποταχθεί (πριν ή μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης), τη γεωγραφική της θέση και την ιδιαίτερη οικονομική σημασία της (βιοτεχνία – εμπόριο).

Αδυνατώντας να ασκήσει άμεση διοίκηση στα αχανή εδάφη της, η **Οθωμανική Αυτοκρατορία** παραχώρησε σε χριστιανούς και εβραίους (λαούς των «ιερών βιβλίων») το δικαίωμα της άτυπης, περιορισμένης και ελεγχόμενης τοπικής αυτοδιοίκησης με κύριο σκοπό τη συγκέντρωση φόρων.

Η χριστιανική κοινότητα επί Τουρκοκρατίας δεν ήταν κάποιο επίσημα αναγνωρισμένο νομικό πρόσωπο αλλά ένας διοικητικός οργανισμός, ευέλικτος, ευπροσάρμοστος και με πολλές ιδιαιτερότητες από τόπο σε τόπο.

Παρά τις όποιες ιδιομορφίες όμως, η διαδικασία εκλογής των προσώπων που θα αποτελούσαν την κοινοτική αρχή, κατά κανόνα λάμβανε χώρα του Αγίου Γεωργίου (23 Απριλίου) με όλα τα αυτόχθονα μέλη της

κοινότητας, που είχαν καταβάλει τον κεφαλικό φόρο, να συγκεντρώνονται σε κεντρικό σημείο της κοινότητας (πλατεία, εκκλησία, σχολείο) και να επιλέγουν τους άρχοντές τους, που ονομάζονταν **προεστοί, επίτροποι, δημογέροντες, πρωτόγεροι ή (ανεπίσημα από τον λαό) σύνδικοι, κοτζαμπάσηδες, επιστάτες και μουχτάρηδες**. Επρόκειτο συνήθως για μέλη της ανώτερης τάξης, οι οποίοι απολάμβαναν από τη θέση των αρχόντων, πολλά προνόμια, όπως χρηματική αμοιβή, ποσοστά από τα επιβαλλόμενα πρόστιμα, φορολογικές ελαφρύνσεις (ή και ατέλειες), απαλλαγή από αγγαρείες, ακόμα και τη δυνατότητα να μετέχουν στην υπενοικίαση των προσόδων.

Η θέση των **προεστών** απαιτούσε λεπτούς χειρισμούς, καθώς έπρεπε να εξυπηρετούν τρία αντικρουόμενα συμφέροντα: της κεντρικής Οθωμανικής Διοίκησης (συλλογή φόρων), της τοπικής κοινωνίας (όχι εξουθένωση από φόρους – δίκαια κατανομή των βαρών) και τα προσωπικά τους (πλουτισμός). Δεν ήταν σπάνιες οι εξεγέρσεις κατά των προκρίτων αλλά και περιπτώσεις, που κοινότητες προσέφευγαν στην Οθωμανική Διοίκηση για να καταγγείλουν την κακοδιοίκηση από τους τοπικούς τους χριστιανούς άρχοντες (Γκούρα, Σκύρος, Πήλιο, Δαδί κ.α.).

Πρωταρχικός ρόλος των κοινοτικών μορφωμάτων επί Τουρκοκρατίας ήταν η κατανομή και είσπραξη των **φόρων**. Οι άρχοντες, που εκπρο-

σωπούσαν την κοινότητα στη σχέση της με την Οθωμανική εξουσία, έπρεπε να κατανέμουν τη συνολική κοινοτική επιβάρυνση στα μέλη της κοινότητας, ανάλογα με τα αγροτικά ή επαγγελματικά εισοδήματα του κάθε ενός μέλους. Η συλλογική ευθύνη («αλληλεγγυότητα») πρωτίστως αφορούσε στις φοροδοτικές υποχρεώσεις της κοινότητας και ακολούθως λειτουργούσε ως πάγιο συνεκτικό στοιχείο των κοινοτήτων, το οποίο οδήγησε στην συνεκμετάλλευση αγρών, σε ανταποδοτικές εργασίες μεταξύ των μελών της κοινότητας, βοήθεια σε περιπτώσεις ασθένειας ή θανάτου, μέριμνα για την λειτουργία εκκλησιών, σχολείων, υπηρεσιών ασφάλειας ακόμα και υγείας (Κοινοτικό Νοσοκομείο Λοιμωδών Νόσων στη Θεσσαλονίκη τον 18ο αιώνα).

Με την επανάσταση του 1821 και το σχηματισμό του ελληνικού έθνους – κράτους οι κοινότητες και οι προεστοί χάνουν τη λειτουργικότητά τους. Η διοίκηση ασκείται κεντρικά από το κράτος. Εκείνο συλλέγει φόρους, μεριμνά για την ασφάλεια, την εκπαίδευση, την υγεία και την πολιτισμική εξέλιξη των πολιτών του. Κάποιοι προεστοί διεκδίκησαν εθνικούς ρόλους, ενώ κάποιοι άλλοι αντιστάθηκαν σθεναρά στην απώλεια των προνομίων τους, δημιουργώντας προσκόμματα και συγκρούσεις στην οικοδόμηση του νεοπαγούς κράτους (δολοφονία Καποδίστρια). Ο κοινοτισμός όμως, ήταν ένα ιστορικό μόρφωμα μίας συγκεκριμένης κοινωνικοπολιτικής περιόδου, το οποίο δεν μπορούσε να λειτουργήσει στο πλαίσιο ενός έθνους / κράτους με εκχρηματισμένη οικονομία, συγκέντρωση των ανθρώπων σε αστικούς χώρους και κεντρική άσκηση της εξουσίας από δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις.

Η ιδέα της επιστροφής στην οργάνωση των παλαιών «Ελληνικών Κοινοτήτων» ενέπνευσε αρκετούς διανοούμενους και κοινωνικά ανήσυχους ανθρώπους του περασμένου αιώνα, με κυριότερο τον Κωνσταντίνο Καραβίδα. Με μάλλον ρομαντική διάθεση, και αγνοώντας πολλούς από τους καταναγκασμούς, στους οποίους υπέβαλλαν εκείνες οι κοινότητες τα μέλη τους, πρότειναν την επαναφορά του κοινοτικού συστήματος ως αντίδραση στην οργάνωση του ψυχρού κεντρικού κράτους. Η φωνή τους δεν βρήκε ποτέ μεγάλο ακροατήριο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ασδραχάς Σ., «Μηχανισμοί της αγροτικής οικονομίας στην Τουρκοκρατία», Θεμέλιο, Αθήνα 1978.

Κιτσίκης Λ., «Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: 1280-1924», Εστία, Αθήνα 1988.

Λιάτα, Ευτυχία, «Οι κοινότητες. Ένας θεσμός με πολλές όψεις», στο Κ. Γκότσης – Ελ. Σπαθάρη-Μπεγλίτη (επιμ.) Ανθολόγιο Δοκιμίων για το Δημόσιο και Ιδιωτικό Βίο στην Ελλάδα (19ος-20ός αιώνας), ΕΑΠ, Πάτρα 2008.

Μαργαρίτης Γ., «Ο Οθωμανικός χώρος και η συγκρότηση του νέου ελληνισμού» στο Μαργαρίτη, Μαρκέτου, Μαυρέα, Ροτζώκου, «Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία», ΕΑΠ, Πάτρα 1999.

Νιτσιάκος, Βασίλης, «Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου. Στον απόηχο της μακράς διάρκειας», Πλέθρον, Αθήνα, 1995.

Σπαθάρη-Μπεγλίτη, Ελένη, «Οικισμοί, χωριά, πόλεις: μορφές κοινωνικής οργάνωσης – Ο συνεκτικός ρόλος της κοινότητας» στο Αικατερινίδης κ.ά «Δημόσιος και ιδιωτικός βίος στην Ελλάδα II. Οι Νεότεροι χρόνοι τ.Α΄», ΕΑΠ, Πάτρα 2002.

Herzfeld M., “Πάλι δικά μας: Λαογραφία, Ιδεολογία και η Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας», μτφ. Μ.Σαρηγιάννης, Αλεξάνδρεια, 1982.